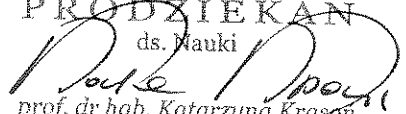

Warszawa, 24.08.18

dr hab. Jan Ciecuch, prof. UKSW
Instytut Psychologii,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

PRODZIEKAN
ds. Nauki

prof. dr hab. Katarzyna Krason

**Recenzja rozprawy doktorskiej
pt. *Temperamentalne i osobowościowe podłoże codziennego heroizmu*
przygotowanej przez mgr Karinę Atlas
pod kierunkiem dr hab. Ireny Pilch, prof. UŚ
w Instytucie Psychologii Wydziału Pedagogiki i Psychologii UŚ**

INFORMACJE WSTĘPNE O ROZPRAWIE I TEMATYCE

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 329 stron (248 stron tekstu bez bibliografii i załączników). Składa się na nią opis serii dwóch badań (pilotażowych i głównych) na łącznej próbie 723 dorosłych osób. W badaniach podstawowych wzięło udział 523 osoby, z czego około połowę stanowili przedstawiciele zawodów związanych z ryzykiem, a połowa pochodziła z populacji ogólnej.

Badania pilotażowe dotyczyły przede wszystkim walidacji narzędzi, z których kilka zostało stworzonych przez Doktorantkę lub adaptowanych przez Nią do warunków polskich. Kluczowe zmienne (heroizm, motywacja do heroizmu, postawa wobec heroizmu) zostały zmierzone za pomocą narzędzi skonstruowanych w ramach pracy doktorskiej. Badania główne dotyczyły szeroko rozumianych osobowościowych uwarunkowań heroizmu w grupie ogólnej i w grupie zawodów związanych z ryzykiem. W badaniach zastosowano dwa podejścia do pozyskiwania danych: kwestionariuszowy samoopis jako wskaźnik zmiennych zasadniczo dostępnych świadomości i jawnie raportowanych przez badanych oraz pomiar czasu reakcji jako wskaźnik postaw utajonych. Do opracowania wyników zastosowano dwa podejścia analityczne: podejście skoncentrowane na zmiennych (analizy korelacji, regresji, mediacji) oraz podejście skoncentrowane na osobach (analiza skupień). Uzyskane wyniki pozwoliły opisać osobowościowe uwarunkowania różnych aspektów heroizmu (w podejściu skoncentrowanym na zmiennych), a także zróżnicować jego typy i uwarunkowania owych typów (w podejściu skoncentrowanym na osobach).

Praca jest konsekwentnie utrzymana w klasycznym paradygmacie różnic indywidualnych, wykorzystując jego zalety do zaprezentowania i uzasadniania własnych oryginalnych pomysłów naukowych.

RECENZJA I OCENA

Zgodnie z *Ustawą z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych* rozprawa doktorska powinna spełniać trzy kryteria. Po pierwsze, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Po drugie, powinna wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej. Po trzecie powinna wykazywać umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktoranta.

Poniżej zaprezentuję ocenę, czy kryteria wymienione w ustawie są spełnione, a także wskażę mocne i słabsze strony recenzowanej pracy doktorskiej.

1) Praca doktorska mgr Kariny Atlas spełnia **pierwsze kryterium ustawowe**, ponieważ Doktorantka w oryginalny, swój własny, ale poprawny sposób zajęła się zjawiskiem heroizmu codziennego. Zaproponowała swoją autorską konceptualizację oraz operacjonalizację tej zmiennej, tym samym stwarzając sobie miejsce w obszarze psychologii różnic indywidualnych. W psychologii wiele interesujących odkryć pojawiało się poprzez (a) wskazanie jakiejś zmiennej opisującej pewien zbiór zjawisk, fenomenów czy zachowań, dotychczas nie łączonych w jasny sposób w taki jeden zbiór, a następnie (b) opis uwarunkowań owej zmiennej. Praca doktorska mgr Kariny Atlas twórczo wpisuje się właśnie w tę tradycję.

Nie mając najmniejszych wątpliwości, że pierwsze kryterium jest spełnione ponadprzeciętnie, ze względu na oryginalne podejście i konstrukcję „własnej” zmiennej, zarazem widzę też pewną słabość recenzowanej pracy doktorskiej w tym zakresie. W pracy zabrakło bowiem empirycznej weryfikacji całościowego modelu. Pewne elementy myślenia modelowego są obecne np. na rysunku 1 (s. 87), zatytułowanym nawiasem mówiąc właśnie *Model teoretyczny planowanych badań* oraz w modelach mediacji. Są to jednak jedynie pewne elementy. Model na rysunku 1 jest modelem teoretycznym, który został następnie zamieniony na szereg hipotez i pojedynczych analiz, podczas gdy mógł być punktem wyjścia do przygotowania modelu możliwego do weryfikacji w całości (np. w paradygmacie równań strukturalnych). Różnica jest taka, że w obecnej wersji otrzymujemy na wyjściu katalog hipotez dotyczących różnych zależności, podczas gdy w podejściu, którego zabrakło, mógł powstać całościowy model zjawiska, który w dodatku można byłoby przetestować w obu grupach – ogólnej i grupie zawodów związanych z ryzykiem. Wówczas można by precyzyjnie ustalić, czy model, czyli mechanika zjawiska, jest taka sama w obu grupach, a grupy różnią się jedynie nasileniem heroizmu, czy też owa mechanika zjawiska jest w tych dwóch grupach inna. Inną

próbą myślenia modelowego jest zastosowanie w pracy analizy mediacji, która to analiza służy właśnie temu, aby dany mechanizm zweryfikować. Jest to zatem próba cenna, choć w pracy nieco połowiczna. W opisach mediacji (np. na s. 80) pojawiają się sformułowania, które dość mocno niwelują *modelo-wspierające* możliwości analizy mediacji. Doktorantka mówi, że zmienna „wyjaśni”, „pozwoli przewidzieć” (s. 80), podczas gdy mediacja jest techniką do testowania mechanizmu działania. Taki mechanizm powinien być precyzyjnie uzasadniony teoretycznie, dlatego też testowanie wielu różnych mediacji wzbudza wątpliwości, że analiza ta jest traktowana raczej jako sposób na znalezienie po prostu jakichś zależności niż rzeczywisty test teoretycznie wybranego i uzasadnionego modelu (czy fragmentu modelu) teoretycznego.

Pewną konsekwencją tej słabości jest wzbudzająca wątpliwości decyzja o modyfikacji definicji heroizmu w *Dyskusji* na s. 243-244. Jeśli sam fakt rewizji własnych założeń teoretycznych po przeprowadzeniu badań jest cenny i wart uznania, to akurat tę konkretną decyzję uważam za nietrafną, ponieważ do definicji heroizmu został włączony właśnie mechanizm działania (uwarunkowań), który de facto jako model w pracy nie był całościowo testowany.

Powyższe uwagi dotyczą problemu, który sam w sobie jest dość fundamentalny i który chyba jest kluczem wprowadzania własnych pomysłów do obiegu naukowego. Nie mam wątpliwości, że wyniki uzyskane przez mgr Karinę Ałtas zawierają treści warte wprowadzenia do światowego obiegu publikacyjnego, dlatego też sugeruję jak te treści tam wprowadzić. Przepustką do tego obiegu jest zaproponowanie całościowego modelu zjawiska (który de facto w pracy jest zawarty, choć niedostatecznie wydobyty), a nie pojedynczych fragmentów tego modelu (co w pracy zostało wyeksponowane).

Jakie znaczenie mają powyższe uwagi dla oceny pracy doktorskiej? Niewielkie, ponieważ dotyczą tego, co mogłoby być kolejnym krokiem i pewnie by było, gdyby Doktorantka pisała dalej. Praca doktorska jest jednak i tak już obszerna, a to, co w niej jest, jest napisane dobrze, choć z pewną nierównowagą na korzyść analitycznego szczegółu i niekorzyść analiz syntetyzujących.

2) **Drugim kryterium ustawowym** jest wiedza teoretyczna kandydata w danej dyscyplinie naukowej. Na podstawie przedłożonej pracy doktorskiej nie ma najmniejszych wątpliwości, że mgr Karina Ałtas spełnia to kryterium z nawiązką. Praca doktorska osadzona

jest w aktualnej wiedzy psychologicznej, bibliografia jest przepiętna aktualnymi publikacjami z najlepszych światowych czasopism zarówno w zakresie merytorycznych problemów, jak i stosowanych analiz statystycznych. Szczególną zaletą pracy jest to, że Doktorantka w mistrzowski sposób stosuje wiedzę do interpretacji i podsumowań wyników. Praca doktorska mgr Kariny Atlas nie jest tylko referowaniem wiedzy, jest jej tworzeniem, poprzez lokowanie uzyskanych wyników w różnych obszarach psychologii różnic indywidualnych, wskazywanie czasem nieoczywistych, ale przekonujących kontekstów. Jest pewien próg oddzielający tylko referowanie wiedzy od tego, co powinno być właściwością dojrzałego naukowca, czyli - używania wiedzy do opisu danego zjawiska. Mgr Karina Atlas w swojej pracy doktorskiej przekroczyła ten próg, dowodząc tym samym swojej naukowej dojrzałości.

3) **Trzecim kryterium ustawowym** jest umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktoranta. Nie ma wątpliwości, że praca doktorska mgr Kariny Atlas jest świadectwem osiągniętej przez nią dojrzałości i samodzielności naukowej. Chciałbym szczególną uwagę zwrócić na kilka kwestii. Przede wszystkim Doktorantka potrafiła znaleźć swoją niszę w obszarze psychologii różnic indywidualnych oraz zaproponować urządzenie tej niszy. Na owo urządzenie składa się propozycja operacjonalizacji kluczowych zmiennych dla heroizmu w Jej ujęciu oraz poszukiwanie uwarunkowań tak skonceptualizowanego i zoperacjonalizowanego heroizmu. Na szczególną uwagę zasługuje świetnie opanowany warsztat psychometryczny i biegłość analityczna. Tworzenie własnych narzędzi przeprowadzone zostało bowiem bardzo starannie. Jako przykład można podać różne warianty analizy czynnikowej, włączając w to analizy czynnikowe z *bi-factor* do jeszcze lepszego wglądu w strukturę oraz *parallel analysis* do wyboru optymalnego rozwiązania czynnikowego. Doktorantka szczegółowo weryfikuje założenia stosowanych testów i stosuje takie, jakie w danych warunkach są w literaturze rekomendowane.

Ponadto na uwagę zasługuje świadome wykorzystywanie różnych podejść do zbierania danych (postawy jawne i utajone) oraz ich analiz (analizy skoncentrowane na zmiennych i analizy skoncentrowane na osobach). To wszechstronne - na poziomie teoretycznym, empirycznym i analitycznym - podejście do problemu świadczy o zaawansowanych umiejętnościach samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wprawdzie - jak pisałem

w pierwszym kryterium - zabrakło pewnego modelowego domknięcia, ale przy takich umiejętnościach analitycznych jest to rzecz zapewne niedługiego czasu.

Podsumowując, praca doktorska Kariny Atlas jest pracą poruszającą oryginalną tematykę, w której Doktorantka potrafiła stworzyć swój własny obszar badań i zaproponować w jego ramach coś rzeczywiście interesującego. Wykazała się dużą wiedzą i świetnym wyczuciem psychologicznym w charakterystyce badanych zjawisk. Analizę wyników przeprowadziła z dużą troską o analityczny szczegół. To, czego zabrakło, to myślenie w kategoriach całościowego modelu zjawiska. Biegłość analityczna, którą mgr Karina Atlas wykazała, zastosowana do prób syntezy (na poziomie statystycznym, zatem syntezy w jakimś większym modelu, np. SEM) mogłaby dać jeszcze lepsze rezultaty. Słabość ta nie zmienia jednak całościowej oceny pracy.

Na zakończenie chciałbym jeszcze wyrazić pewną refleksję, która już nie dotyczy wprost pracy doktorskiej, a na pewno nie jej jakości, a dotyczy zjawiska, którym się mgr Karina Atlas zajmowała. Okazało się oto w pracy, że heroizm jest uwarunkowany temperamentalnie/osobowościowo. Ale jeśli tak, to może pojawić się pytanie, czy ciągle jest to heroizm...? Może heroizm uwarunkowany osobowością przestaje być heroizmem. Dlaczego? Ano dlatego, że heroizm można by ująć (i byłoby to ujęcie chyba zgodne z kulturowym prototypem), jako właśnie czyn wbrew własnemu temperamentowi czy osobowości, np. w imię wartości. Jeśli ktoś o dużym zapotrzebowaniu na stymulację, a dodatkowo umiejący pływać, rzuca się do rzeki, żeby kogoś ratować, to z punktu widzenia obserwatora może to wyglądać na czyn heroiczny, ale z punktu widzenia psychologicznej treści – więcej tam właśnie zapotrzebowania na stymulację niż heroizmu. Uznać to za zachowanie heroiczne można tylko przy założeniu, że dbałość o własne bezpieczeństwo jest właściwością powszechną i wszyscy ją podzielają w dość nasilonym stopniu. Z psychologii różnic indywidualnych wiemy, że tak oczywiście nie jest, a zatem w konsekwencji - to, co wygląda na heroizm, może nim nie być. Heroizmem byłaby bowiem sytuacja, gdyby ktoś ruszył na pomoc pokonując swój lęk, potrzebę bezpieczeństwa, introwersję i inne niesprzyjające dyspozycje, dlatego, że – właśnie wbrew osobowościowym dyspozycjom - uznał, że tak warto lub należy. Ciekaw jestem poglądu Doktorantki w tej sprawie. Może warto rozróżnić zachowania heroiczne (kryterium behawioralne) od heroizmu psychologicznego (kryterium motywacyjne danego zachowania,

uwzględniające psychologiczną treść tego, co się wydarzyło dla danej osoby). Różne dystynkcje koncepcyjne poczynione w pracy mogłyby być punktem wyjścia do kontynuowania takiego ujęcia zjawiska, choćby na prawach pewnej możliwości interpretacyjnej.

WNIOSEK KOŃCOWY

Biorąc pod uwagę zaprezentowaną powyżej ocenę wartości naukowej rozprawy doktorskiej przygotowanej przez mgr Karinę Atłas, stwierdzam, że **rozprawa spełnia warunki** określone w art. 13 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych*, a zatem może być dopuszczona do dalszych etapów przewodu doktorskiego;

Ponieważ praca doktorska mgr Kariny Atłas spełnia dwa warunki określone w wymienionej wyżej ustawie w jednoznacznie ponadprzeciętny sposób, a trzeci warunek – w pewnych fragmentach w ponadprzeciętny sposób, co szczegółowo omówiłem powyżej, **wniosuję o wyróżnienie** pracy doktorskiej mgr Kariny Atłas.

